

Іван ЗУЛЯК

“ПРОСВІТА” І РАДЯНОФІЛЬСЬКИЙ РУХ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Проаналізовано оцінку діяльності “Просвіти” періодичними виданнями радянофільського руху у Східній Галичині міжвоєнного періоду. Розкрито негативний вплив видань радянофільського руху на функціонування товариства, формування національної свідомості українства, реалізацію просвітньої ідеї.

Ключові слова: “Просвіта”, Східна Галичина, міжвоєнний період, радянофільство, радянофільський рух, національно-культурне життя, українство.

Актуальність досліджуваної проблеми має важливе наукове значення, оскільки дає можливість проаналізувати оцінку діяльності “Просвіти” виданнями радянофільського напрямку, які негативно й суб’єктивно оцінювали працю цієї відомої і авторитетної інституції у Східній Галичині в міжвоєнний період.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в публікації вперше досліджено задекларовану проблематику через призму аналізу періодичних видань радянофільського напрямку, їх змістове наповнення й виклад матеріалу.

Об’єкт дослідження – суспільно-політичні, ідейно-теоретичні та культурно-просвітні процеси, що відбувалися у Східній Галичині, як важливий суспільний чинник консолідації українства, формування національної свідомості, популяризації просвітньої ідеї.

Предмет – оцінка діяльності “Просвіти” виданнями радянофільського руху у Східній Галичині в міжвоєнний період.

Мета статті – проаналізувати діяльність “Просвіти” виданнями радянофільського напрямку у Східній Галичині в міжвоєнний період.

Завдання полягає в тому, щоб дослідити й проаналізувати діяльність “Просвіти” виданнями радянофільського напрямку; визначити чинники, які сприяли зацікавленню зазначеної політичної течії працею товариства; схарактеризувати механізм формування негативної оцінки функціонування інституції серед загалу.

Досліджувана проблема не набула предметного наукового аналізу – обмежується низкою публікацій. Зокрема науковий доробок вітчизняних істориків із діяльності “Просвіти” на сьогодні доволі обширний. Зосередимо основну увагу на працях С. Перського¹,

¹ *Перський С.* Популярна історія Товариства “Просвіта” з ілюстраціями. Видання Товариства “Просвіта” / С. Перський. – Львів, 1932. – Ч. 730. – 268 с.

Ж. Ковби², І. Зуляка³, О. Муц⁴ та інших учених, які подають аналіз діяльності товариства, зацікавлення тих чи тих політичних сил його працею, до кінця не розкриваючи задекларованої тематики.

Однак проблема не знайшла ґрунтовного висвітлення в наукових публікаціях, тому аналіз історіографії дає підстави зробити висновок, що на сьогодні в науковій літературі відсутні праці з дослідження зазначеної проблеми, які з'ясували б оцінку діяльності “Просвіти” виданнями радянофільського напрямку у Східній Галичині міжвоєнного періоду.

Посилена увага з боку радянофільських видань до “Просвіти” і стиль висвітлення її діяльності передбачали створення негативного образу інституції з метою не лише ідеологічного впливу на неї, а й намагання посісти певні керівні посади та спрямовувати її працю на пропаганду комуністичної ідеології. З іншого боку, УСРР планувала матеріально підтримувати українські структури у Східній Галичині не тому, що вони перебували в доволі скрутному матеріальному становищі, а покладала надії на те, що вони служитимуть партійним інтересам. Так, радник повноважного представництва СРСР у Варшаві М. Лебединець конкретизував проект плану надання допомоги Західній Україні. Він пропонував для здійснення масштабної роботи щодо масового поширення радянської ідеології надавати матеріальну допомогу українським товариствам й організаціям. Зокрема “Просвіті” планували надати допомогу в розмірі 16,5 тис. дол.⁵

Незважаючи на суто національну спрямованість “Просвіти”, у її низових структурах були випадки зацікавлення радянофільством. Польська влада масово проводила обшуки в Тернопільському воєводстві, особливо в читальнях “Просвіти” й українських громадах, у яких поширювалася більшовицька пропаганда. Завдання поліції полягало в тому, щоб ліквідувати поширення соціалістичних ідей, оскільки до “рук селянина не треба давати ніяких «wywrotowych» книжечок чи часописів, бо такі може читати тільки інтелігент”⁶.

На підставі рішення Тернопільського староства від 13 березня 1924 р. припинено діяльність читальні “Просвіти” в Курниках Шляхтинських, бо під час обшуку у студента П. Баб’яка знайдено брошури, що не пройшли цензури поліції, “Нова культура”, “Комуністична Україна”, декілька примірників часопису “Земля і воля”, які належали йому, про що він свідчив на суді⁷.

² Ковба Ж. “Просвіта” – світло, знання, добро і воля українського народу / Ж. Ковба. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 1993. – 128 с.

³ Зуляк І. Діяльність “Просвіти” у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) / І. Зуляк. – Тернопіль: “Воля”, 2005. – 946 с.

⁴ Муц О. Оцінка діяльності товариства “Просвіта” у Західній Україні в націоналістичних та радянських часописів міжвоєнного періоду / О. Муц // Міжнародна наукова конференція “Просвіта” в національно-культурному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування) (Тернопіль, 8–10 грудня 2008 р.). – Тернопіль: В-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 94–100.

⁵ Соляр І. Радянофільство у Західній Україні (1920-ті рр.) / І. Соляр // Український історичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 55–67.

⁶ Похід проти т-ва “Просвіта”. Поведінка тернопільського воєвідства супроти читалень “Просвіти” // Діло. – 1924. – 24 квітня.

⁷ Там само.

Відносини в колективі господарської школи “Просвіти” в Милованні були непростими, тому економіст П. Панашій радив замінити весь персонал, серед якого поширювалися більшовицькі впливи⁸.

Як зазначали деякі дослідники, боротьба відбувалася у вкрай складних й напружених політичних умовах, спричинених серйозним ідеологічним протистоянням між комуністами, що прагнули захопити провід у низових структурах товариства – читальнях, й націоналістами, які намагалися очолити Головний виділ “Просвіти”⁹. Комуністи через читальні пропагували “великі перетворення” за Зручем¹⁰.

Однак, як писав І. Зуляк, репресивні дії польської влади щодо “Просвіти” спричинили не лише гоніння влади на поширення більшовизму, але й переслідування товариства з її боку. Передусім такі дії влади спрямовувалися на створення штучних перешкод для повноцінного функціонування товариства з метою обмеження його впливу у Східній Галичині¹¹.

На думку М. Галущинського, голови “Просвіти”, підґрунтя класового протистояння простежувалося в боротьбі національного й комуністичного світоглядів, що негативно впливало на розвиток культурно-освітнього руху загалом й просвітніх осередків зокрема. Оскільки завдання радянофільських кіл полягало не в тому, щоби створювати власні товариства й інституції, а опанувати наявні, дезорганізувати їх, вносити розлад у їх працю¹².

Щоби відвернути молодь від “Просвіти”, радянофільська періодика популяризувала створення “пролетарських гуртків”. Вони мали би створюватися на базі “Пласту”, “Лугу”, “Сокола”, а їх мета полягала у формуванні школи пролетарського виховання та самоосвіти. Діяльність цих гуртків мала передусім спрямовуватися на політично-класову самоосвіту, але попри це передбачалося існування декількох відділів: політично-освітнього; початкової грамотності з кінцевою метою колективної ліквідації неписьменності; майстерно-господарської колективної праці; співочого; драматично-літературного; спортивного; газетного або журналістського¹³.

В УСРР діяльність щодо перетворення “Просвіт” на “червоні «Просвіти»” проводилася практично, натомість у Східній Галичині – лише теоретично й основним засобом була радянофільська преса. В. Ленін вважав, що гасла загальнонаціональної культури помилкові та шкідливі, якщо їх не підпорядкувати завданням класової боротьби пролетаріату. “Ми з кожної національної культури беремо тільки її демократичні та соціалістичні елементи... безумовно на противагу буржуазній культурі, буржуазному націоналізмові кожної нації”, – наголошував вождь світового

⁸ Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДАІЛ України). – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6986. – Арк. 139.

⁹ Сторіччя Матері-“Просвіти”. Нарис з історії Матірнього Товариства Просвіти і огляд просвітніх товариств у Канаді. – Вінніпег: Накладом Українського Товариства Читальні “Просвіти”; Манітоба, 1968. – 309 с.

¹⁰ *Гринів О.* “Просвіта”: історія і сучасність / О. Гринів // Літопис Червоної Калини. – 1991. – Ч. 6. – С. 53.

¹¹ *Зуляк І.* Товариство “Просвіта” у Західній Україні в міжвоєнний період: організаційні засади та культурно-просвітня діяльність: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / І. Зуляк. – Чернівці, 2006. – 694 с.

¹² *Галущинський М.* Політика в освіті, чи освіта в політиці? / М. Галущинський // Діло. – 1930. – 20 квітня.

¹³ Гуртки молодіжи як класова школа пролетарської самоосвіти // Воля народа. – 1925. – 27 вересня.

пролетаріату¹⁴. Це висловлювання й пояснює агітацію на сторінках східногалицьких радянофільських часописів за т. зв. “робітничо-селянську «Просвіту»”.

Для східногалицької громадськості важливу роль відіграла “Просвіта”, відтак радянофільські видання пропагували поширення в осередках товариства селянсько-робітничих впливів¹⁵. Товариство звинувачували в поширенні “збанкрутілих ундівських кличів” і вважали осередком націоналізму. На сторінках деяких часописів висловлювали думку про те, що “Просвіта” зможе активізувати діяльність тоді, коли з Головного віділу усунуть дрібну буржуазію, а її керівництво очолять особи, ідеологічно близькі до загалу. Змінитися мали й періодичні видання цієї культурно-освітньої установи, залучивши спеціалістів різних сфер господарства з метою публічного висвітлення фінансової діяльності. Відокремити “Просвіту” від політики, зокрема від впливу Українського національно-демократичного об’єднання (УНДО), й толерантно ставитися до будь-яких політичних переконань, зорганізувати жіноцтво, удосконалити роботу з молоддю, спрямовувати її на виховання впевненості в боротьбі за соціальне і національне визволення¹⁶.

Відтак діяльність часописів мала на меті забезпечити реалізацію “Просвітою” основних цілей виховання, що виходили з ідеології марксизму. Логічними були статті про освіту та виховання в комуністичному дусі й актуальність саме такої освітньо-виховної системи. Так, наприклад, матеріал під назвою: “Що таке самоосвіта?” пояснював важливість розуміння селянами тогочасних політичних процесів, що давало б їм змогу займати активну громадську позицію¹⁷. Крім того, можемо зауважити, що формулювання таких цілей мало на меті не лише переформатувати діяльність “Просвіти”, але й перетворити товариство в політичну структуру.

Активізувавши свою діяльність у Східній Галичині, радянофіли намагалися використати всі можливі засоби для поширення свого впливу і проникнення радянської культури у східногалицьке середовище. Крім того, в низці газетних публікацій українофільські установи, зокрема “Просвіта”, звинувачували в негативному ставленні до пам’яток жертвам Талергофу. Такі замітки мали вкотре дискредитувати товариства Східної Галичини і національно-демократичну ідею загалом¹⁸. Зокрема у статті “Якою повинна бути просвітня робота?” йшлося про те, що просвітнє товариство мало би стати ідейним центром єднання розпоросшених селянських мас, лозунгом його були би слова: “Учись, єднайся і борись!”¹⁹.

Аналізуючи публікації, приходимо до висновку, що на “Просвіту” поклали завдання організації селян проти польської влади. Зважаючи на мету радянської влади знищити товариство, очолити керівні структури або ж дискредитувати його,

¹⁴ Національна політика Радянського союзу // Боротьба. – 1933. – 22 жовтня.

¹⁵ Читальні Просвіти // Світло. – 1926. – 4 січня.

¹⁶ До всіх “Просвіт”! // Світло. – 1926. – 26 грудня.

¹⁷ Що таке самоосвіта? // Світло. – 1926. – 24 січня.

¹⁸ *Заставецька Н.* Питання увічнення пам’яті жертв Талергофу як чинник впливу СРСР у Другій Речі Посполиті (1930–1938 рр.) / *Н. Заставецька* // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2007. – Вип. 2. – С. 138–142.

¹⁹ Якою повинна бути просвітня робота // Воля народа. – 1924. – 21 грудня.

то такі публікації були провокацією. Наприклад, зазначалося, що діяльність “Просвіти” відірвана від села і їй потрібен робітничий дух²⁰.

Значну частину тематичного спектру часопису займало висвітлення національно-культурного життя Східної Галичини. На сторінках часописів критикували політику польського уряду щодо української культури, що диктувала лінія партії. Завуальовано захищаючи національну культуру, насправді видання спрямовували свій потенціал на поширення радянофільства. Такі тенденції очевидні у статтях, присвячених діяльності товариства “Просвіта”, а також систематичних замітках із відзначення “днів руської культури”.

До проблем, що обговорювали на сторінках радянофільської періодики, належала й діяльність “Товариства ім. М. Качковського”²¹. Висвітлюючи його працю, ставилось завдання підняти авторитет, адже зазначалося, що до війни воно представляло собою масову освітню організацію, а тепер перетворилося на “попівсько-панське братство”²². На загальних зборах “Товариства ім. М. Качковського” в 1924 р. визначено принцип ведення просвітньої роботи, що мав відповідати трудовій культурі²³. Відповідно, й як альтернатива “Просвіти” протиставлялося “Товариство ім. М. Качковського”. Діяльність “Просвіти” подавали в негативному світлі. Наприклад, в одній зі статей зазначалося, що в селах, “у яких діють читальні «Просвіти» серед молоді спостерігається цілковите здичиння – бійки були загальним явищем в нашій селянській життю. Ніж і револьвер – то головні показники тої культури”²⁴. Членів товариства трактували як злочинців, їх звинувачували в розбійництві й засуджували той факт, що читальні очолювали священники²⁵.

Оцінку праці “Просвіти” простежуємо в деяких замітках. Зокрема в замітці “УНДО проти освіти селян” мовилося про те, що в Пикуличах більшість у керівництві читальні здобули робітники і селяни й вибрали свій виділ, однак ундівська меншість не могла погодитися з цим фактом, назвавши більшість угрупованням, що хоче з читальні зробити комуністичну ланку²⁶. Крім того, в Будах передплатили часопис “Сила”, але селянам забороняли його читати²⁷.

Варто зауважити, що в іншій замітці йшлося про відсутність у Самбірській читальні майже всіх газет, окрім “Неділі” та “Правди”. Відповідно, напрошувався висновок про те, що начебто УНДО захопило “Просвіту” і не хоче допускати до читалень робітників і селян²⁸. Часопис повідомляв також, що “Просвіта” проводила польську пропаганду і на неї мають вплив ундівці²⁹.

Критикували і гурток аматорського театру “Просвіти”. Натомість газета із захопленням розповідала про “Робітничий театр” в УСРР³⁰. Значне місце відводили

²⁰ Просвіта без освіти // Воля народа. – 1927. – 6 березня.

²¹ Валовин К. К організації русскої народности в Польщі / К. Валовин // Воля народа. – 1923. – 18 листопада.

²² Освітня справа // Воля народа. – 1926. – 26 грудня.

²³ Товариства ім. М. Качковського – Загальні Збори // Воля народа. – 1924. – 21 грудня.

²⁴ Селянська молодіж і поступ культури // Земля і воля. – 1934. – 5 серпня.

²⁵ Діяльність читалень // Земля і воля. – 1937. – 25 липня.

²⁶ УНДО про освіти селян // Сила. – 1930. – 27 лютого.

²⁷ Попи проти освіти // Сила. – 1930. – 13 березня.

²⁸ УНДО зробило з “Просвіти” кормушку // Сила. – 1930. – 7 вересня.

²⁹ Ундівська господаренка в луцькій “Просвіті” // Сила. – 1930. – 13 липня.

³⁰ Масовий театр // Сила. – 1930. – 8 травня.

прозовим і поетичним творам прогресивних письменників. Така тематика часопису мала на меті пропагувати робітничу освіту серед населення, а відтак і популяризувати радянський устрій. Поряд із “Просвітою” неабиякі надії радянофіли покладали на “Рідну школу”, тому одним із завдань газети було “визволення товариства з рук УНДО”³¹.

Дуже часто “Просвіту” звинувачували у відсутності опозиції, аматорські гуртки – в невиконанні завдань щодо селянської освіти та виховання. Зазначалося, що товариство дискредитувало свою видавничу діяльність. Всі ці зауваження були безпідставними, оскільки саме товариство найактивніше вело видавничу діяльність у той час. Головний відділ намагався забезпечити читачів виданнями з історії України, сільськогосподарської і театральної тематики, енциклопедіями, довідниками, які охоплювали різні сфери суспільного життя. Найбільше книжкових видань “Просвіти” припадає на 1926 р., а видавнича діяльність товариства упродовж 1936–1938 рр. характеризується значними показниками³².

Також зазначалося, що в читальнях “Просвіти”, крім угодовської преси, мали бути ще й незалежні та робітничо-селянські видання, що вказували шлях боротьби селянських мас України³³. Варто відзначити, що товариство, зокрема Головний відділ у Львові, здійснювало обмін літературою із Всеукраїнською бібліотекою, Українською книжковою палатою, Українською академією наук та іншими установами Харкова, Києва. Після того, як галичани засудили Голодомор та сталінські репресії, радянське керівництво почало критикувати товариства. Радянофільські видання писали про “Просвіту”, “Рідну школу” та “Луг” як про буржуазних, натомість емігранти з радянської України активно долучалися до роботи у “Просвіті” та інших установах³⁴. Окружні комітети КПЗУ періодично звітували про те, наскільки мають вплив у “Просвіті”. Зокрема у звіті Станіславського окружного комітету йшлося про організацію самоосвітніх гуртків при товаристві, а також про перебування трьох гуртків “Рідної школи” під їх впливом³⁵.

Під керівництвом Комуністичної партії Західної України (КПЗУ) виходила газета “Світло”. Часопис був типовим зразком пропагандистської радянофільської періодики. Статті на культурно-освітні теми найчастіше присвячувалися проблемам українського шкільництва, “Просвіті”, а також висвітленню літературного та мистецького життя в радянській Україні.

Варто зазначити, що часопис детально висвітлював проведення загальних зборів товариства і намагався обмежити авторитет та вплив “Просвіти” на маси³⁶. Як й інші прорадянські часописи, багато матеріалів присвячували життю в радянській Україні – для цього існувала спеціальна рубрика “З життя на радянській Україні”. Поміщені там повідомлення були пропагандистськими. Такі заголовки,

³¹ Для чого існує “Рідна школа” // Сила. – 1930. – 6 липня.

³² Зуляк І. Діяльність “Просвіти” у Західній Україні... – 946 с.

³³ Самоосвіта (Замітки до дискусії в справі культурно-освітньої праці в читальнях “Просвіти”) // Культура. – 1927. – Ч 3–4. – Березень–квітень. – С. 10.

³⁴ Сенюк М. Зарубіжні зв’язки українських громадських організацій Галичина у 20–30-ті роки ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 “Історія України” / М. Сенюк. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.

³⁵ ЦДАЛ України. – Ф. 233. – Оп. 1. – Спр. 242. – Арк. 25.

³⁶ Перед Заг. Зборами Тов. “Просвіта” у Львові // Світло. – 1926. – 26 грудня.

як: “Уважливе ставлення до жалоб селян і робітників”, “Примінення української мови на залізниці” привертали увагу читачів і формували думку про “щасливе життя” українців в УСРР. Так, наприклад, повідомлення про організацію в Києві видавничого колективу революційних письменників і плани видання збірок поезії та прози мало на меті поширювати пролетарське мистецтво у Східній Галичині, зацікавити культурну еліту краю, а також завоювати електоральну підтримку³⁷.

Про завдання газети писали так: “...наша газета «Сельроб» буде нашою соціалістичною, селянсько-робітничою трибуною, що не дозволить перед трудящими масами ніколи нічого скрити”³⁸. Видання упродовж всього періоду існування зазнавало обмежень цензури і конфіскацій. Зауважимо, що газету контролювало і партійне керівництво, зокрема “Сельроб” допускав націонал-опортуністичні помилки, які були виправлені і газета стала “поважним національно-визвольним” органом³⁹.

Серед основних культурно-освітніх тем особливу увагу приділяли проблемам українського шкільництва. Так, наприклад, у статті “Національна справа” мовилося про те, що національна політика Польщі спрямована на полонізацію українського шкільництва⁴⁰. Влада намагалася українське приватне шкільництво “загроїти духом клерикалізму”⁴¹. На сторінках газети висвітлювали позицію партії щодо “Просвіти” та “Рідної школи”. У статті “Практичні завдання Сельробу” зазначалося, що члени організації мають працювати в читальнях товариства з метою поширення соціалістичних ідей, оскільки там панували “націоналістична та клерикальна дурійка”⁴².

Основна причина гострої критики діяльності товариства – його клерикально-ундівське керівництво⁴³. Відстоювалася думка про те, що така ситуація знижувала ефективність освітньої діяльності “Просвіти”⁴⁴. Товариство співпрацювало з представниками УНДО в різних напрямках. Окрім того, програмні засади об’єднання збігалися з напрямками діяльності товариства. Відповідно до своєї програми УНДО захищало автономію “Просвіти” і її відмежування від політичних партій. Факт, що свідчить про це, – один із лідерів партії, М. Галушинський, очолив товариство і став розробником програми його діяльності. УНДО виступало юрисконсультком для “Просвіти”, а також депутати могли в сеймі заявляти про зловживання польської адміністрації та контролювати прийняття освітніх чи інших законів, що стосувалися культурно-освітнього життя українців, організували віча і збори⁴⁵. Відтак, саме така активність УНДО щодо захисту національних прав українців на мову та освіту і стала причиною для полеміки на сторінках радянофільських видань. Вважаємо, що насправді вони боролися не лише за селянсько-робітничі впливи у “Просвіти”, але й зі своїм політичним опонентом – УНДО. У такому ж ракурсі часопис розглядав “Рідну школу” як установу, що мала боротися проти

³⁷ Перший Травень – свято боротьби // Світло. – 1925. – 1 травня.

³⁸ Розкопуємо правду // Сельроб. – 1927. – 18 вересня.

³⁹ Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 6. – Оп. 61. – Спр. 20. – Арк. 29.

⁴⁰ Національна справа // Сельроб. – 1927. – 16 жовтня.

⁴¹ Криза в Управі “Рідної школи” // Сельроб. – 1927. – 18 вересня.

⁴² Там само.

⁴³ Практичні завдання “Сельробу” // Сельроб. – 1927. – 30 жовтня.

⁴⁴ Перед загальними зборами “Просвіти” // Сельроб. – 1927. – 4 грудня.

⁴⁵ Лаврук Б. Культурно-освітня діяльність УНДО [Електронний ресурс] / Б. Лаврук. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/NZTNPU_ist/2010_2/2010_2/Lavruk.pdf.

денаціоналізації та полонізації українського шкільництва: в умовах того часу товариство не справлялося з цим завданням, а навпаки – перетворювалося у знаряддя політики УНДО – резюмувала газета “Сельроб”⁴⁶.

Прикладом радянської періодики був орган “Сельробу” тижневик “Наше слово”, що повністю присвячувався пропаганді соціалізму та радянського способу життя. Газета була типовим виданням комуністичного зразка. У вступній статті декларувалася мета видання – “визволення працюючих мас із кігтів національної та соціальної неволі, «Наше слово» хоче зробити народню освіту власністю всіх працюючих мас”⁴⁷.

Роль часопису в національно-культурному житті Східної Галичини була типовою як для радянської періодики. Основний аргумент редакторів та дописувачів у висвітленні культурницької проблематики – національна дискримінація українців з боку польського уряду та “шкідливість” унівського та націоналістичного впливів у культурно-освітніх організаціях. Відтак, “Просвіту” обвинувачували у зраді. Наприклад, на адресу редакції газети надходили листи селян, які позитивно ставилися до діяльності “Просвіти”. В одному з них сказано, що в селі, де не було ні школи, ні іншої культурної установи, функціонувала читальня “Просвіти”, до якої з “великою щирістю і непохитною вірою згорнулася краща частина мешканців. Закликаємо усіх наших товаришів з хат і з поля до праці у «Просвіті»”⁴⁸.

Про співпрацю з товариством свідчить оголошення інформації щодо організації сільських просвітнянських осередків. Зазначимо, що політичні структури радянської орієнтації критикували діяльність керівництва “Рідної школи” за “свідомо злочинну роботу”. Найбільшим лихом товариства партія вважала те, що “Рідна школа” потрапила в 1927 р. під вплив однієї політичної партії – УНДО. “Громадський голос” пов’язував результати з’їзду “Рідної школи” 1927 р. із виборами до польського сейму і сенату 1928 р. та використанням товариства для перемоги на них. Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) закликала УНДО звільнити товариство від опіки. Відтак, “Рідна школа” розглядалася як структура, до складу якої належали українські трудящі маси, а тому мала бути шкільною організацією, а не угодовців, клерикалів чи радикалів, що, на їх думку, заважало рішучим діям проти полонізації шкіл⁴⁹.

Низку статей присвячували спробам поширення селянсько-робітничої освіти та виховання у “Просвіті”⁵⁰. Наприклад, на сторінках “Нашого слова” подавали основні завдання, що вимагали змін у товаристві: боротьба з фашизацією, з ундоухівським впливом, Головним віділом, викриття нераціонального господарювання, вигнання унівських комісарів, боротьба з буржуазно-клерикальними бібліотеками, розкриття шкідливої роботи священників та інтелігенції, присвячення просвітнянських свят боротьбі з ундо-фашизмом, бойкотування загальних зборів. Усе це треба було вирішити негайно, адже товариство переставало захищати інтереси селян, а навпаки – втягнуло їх у захист інтересів буржуазії⁵¹.

⁴⁶ Загальні збори “Рідної школи” // Сельроб. – 1927. – 6 листопада.

⁴⁷ Наші завдання // Наше слово. – 1927. – 27 травня.

⁴⁸ ЦДАЛ України. – Ф. 406. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 28.

⁴⁹ Там само. – Арк. 36.

⁵⁰ За селянсько-робітничу Рідну школу // Наше слово. – 1928. – 3 квітня.

⁵¹ До боротьби за робітничо-селянську Просвіту // Наше слово. – 1929. – 8 листопада.

Незважаючи на таку критику, все ж таки зазначалося, що “Просвіта” виступала основним тереном боротьби за українську школу і виховання, а тому відстояти її було важливим завданням⁵². Основна мета “Сельробу” – переорієнтація товариства на свою позицію і використання в політичній боротьбі, тому основний акцент у критиці робився на, нібито, надмірній залежності від УНДО і, навіть, угодовстві⁵³.

З метою формування негативного ставлення населення Східної Галичини до культурно-просвітніх організацій на сторінках “Нашого слова” подавалися критичні статті про загальні збори чи інші заходи, організовані товариствами⁵⁴. Постійно критикували керівництво “Просвіти”⁵⁵. На адресу редакції газети “Наше слово” регулярно надходили листи. Так, наприклад, в одному з них зазначалося, що “наше село, богом і людьми забуте, що за пару літ люди стануть дикарями, бо нема від початку війни ані культурної організації, ані школи. Але в селі заснували товариство «Просвіта», до котрої згорнулися з великою ширістю і непохитною вірою в будуче краща частина селян... Закликаємо усіх наших товаришів з хат і з поля до праці у «Просвіті»”⁵⁶. Така інформація підтверджувала значимість товариства для громадськості, але на сторінки газети повідомлення такі не потрапляли, оскільки вони б підтверджували його успішну роботу.

Виконуючи основні завдання прорадянської агітації, “Наше слово” інформувало про життя в радянській Україні. Особливістю цих повідомлень було порівняння між тим, що відбувалося у Східній Галичині та радянській Україні. Подаючи інформацію про кількість студентів, які навчалися у вищих навчальних закладах радянської України, наголошувалося, що це діти робітників і селян, серед яких більшість українці⁵⁷.

Аналогічну мету мало видання, повідомляючи про розвиток пресового і книжкового видавництва в УСРР⁵⁸. Крім того, робилися зауваження, що польський уряд не дозволяв розповсюджувати книги, видані в радянській Україні⁵⁹.

Відзначимо, що “Просвіта” в 1932 р. видала список заборонених у Польщі українських книг і друків із тим, щоби вберегти читальні від наслідків. Серед книг, що видавали в радянській Україні, забороненими були М. Година “Батькам про школу”, “В допомогу дошкільному робітникові”, І. Гарасимовича “Життя і відносини на Радянській Україні”, “Завдання спілки комуністичної молоді”, “Організація дозвілля та розваг селянської молоді” тощо⁶⁰. З комуністичних газет забороненими були “Наша правда”, “Земля і воля”.

За сприяння “Сельробу” виходила газета “Наша земля” – єдиний орган робітничої думки у Східній Галичині. Основне її завдання – боротьба з капіталізмом, мобілізація працюючих мас міст і сіл Західної України до спільного фронту з робітничим класом усієї Польщі. Виходив він лише два роки за підтримки партії

⁵² Про значіння і завдання селянсько-робітничої освіти // Наше слово. – 1927. – 16 жовтня.

⁵³ Брехня і правда про Рідну школу // Наше слово. – 1927. – 7 серпня.

⁵⁴ Рідна школа в шпонах ундівської мафії // Наше слово. – 1928. – 9 квітня.

⁵⁵ Верхи і низи просвіти // Наше слово. – 1927. – 11 грудня.

⁵⁶ Хто вчиться у вищих школах! // Наше слово. – 1927. – 7 серпня.

⁵⁷ Преса і книжки в Радянській Україні // Наше слово. – 1928. – 4 листопада.

⁵⁸ Виставка української Книжки в Станіславові // Наше слово. – 1927. – 18 грудня.

⁵⁹ З новим шкільним роком // Заграва. – 1923. – Ч. 145. – С. 179–182.

⁶⁰ Зуляк І. Діяльність “Просвіти” у Західній Україні... – 946 с.

“Сельроб”. Провідні теми газети: відображення діяльності КПЗУ, висвітлення успіхів соціалістичного будівництва. Часопис сприяв об’єднанню селян і робітників Східної Галичини й ознайомленню читачів із суспільно-політичними умовами життя у СРСР та захищав його перед нападами імперіалізму⁶¹.

Поряд із суспільно-політичними темами висвітлювали питання національно-культурного життя Східної Галичини, зокрема діяльності “Просвіти”, що забороняла поширення робітничо-селянських впливів у товаристві. Зазначалося, що через значну кількість селян і робітників деякі читальні ліквідували. Таку позицію можемо схарактеризувати як суб’єктивну, бо читальні в основному ліквідували не через вказані причини.

Радянофільські видання, що мали на меті поширення комуністичних ідей й охоплення ними усіх сфер суспільно-політичного та культурно-просвітнього життя, передусім орієнтувалися на молодь. Наприклад, на молодь орієнтувався журнал “Сяйво”, перший номер якого вийшов 15 червня 1929 р. Часопис перебував на комуністичній платформі, зорієнтованій на поширення серед робітничої і селянської молоді, та мав готувати з них “завзятих борців класового фронту”. Особливо гостро видання виступало проти “Просвіти”, “Сокола”, “Пласту”, “Лугу”, “Рідної школи”. До речі, що стосується “Рідної школи”, то вважалося, що вона забезпечує буржуазно-попівські інтереси і не допускає трудящі маси до освіти й науки, виховує в буржуазному дусі молодь. “У школах товариства впоється в молоді душі ненависть до Радянської України”⁶².

Влітку 1931 р. заснована національно-визвольна партія Українське селянське об’єднання (УСО), що й мала стати альтернативою УНДО і УСРП. Пресовим органом організації була газета “Народна трибуна”, перший номер якої датований 4 жовтня 1931 р., відповідальний редактор – Євген Рудий. У першому номері зазначалося, що газета стане загальнонаціональним органом і як часопис соціалістичного напрямку захищатиме інтереси українського селянства. На сторінках “Народної трибуни” висвітлювали культурно-освітні проблеми Східної Галичини. Особливо гостро піднімали питання українського шкільництва, діяльності “Просвіти”. Варто зазначити, що щодо останньої була започаткована рубрика “За селянську «Просвіту»”, в якій мовилося про те, що робота в товаристві ведеться шкідливо і безконтрольно⁶³.

Органом УСО була газета “Боротьба”. Національно-культурний розвиток Східної Галичини на сторінках газети висвітлюється в дусі радянофільства. “Просвіта” виступала “попівсько-ундівськими вихователями прохачів панської ласки”⁶⁴. Керівництво останнього звинувачували у фінансових зловживаннях⁶⁵. Ундівсько-фашистським вважався “Луг”⁶⁶. У питаннях шкільництва основною тезою було: для українських дітей – українську школу за державні кошти⁶⁷.

⁶¹ Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: історико-бібліографічне дослідження / [уклад.: М. Романюк, М. Галушко]. – Львів: Світ, 2003. – Т. 3; кн. 1 – 909 с.; кн. 2. – 926 с.

⁶² Рідношкільне свято молоді // Сяйво. – 1931. – 15 квітня. – С. 9.

⁶³ За селянську “Просвіту” // Народна трибуна. – 1932. – 28 лютого.

⁶⁴ По з’їзді Рідної школи // Боротьба. – 1933. – 14 травня.

⁶⁵ Що діється в Просвіті // Боротьба. – 1933. – 18 червня.

⁶⁶ Спори панів фашистів на ґрунті “Лугів” // Боротьба. – 1933. – 11 червня.

⁶⁷ Шкільний плебісцит і боротьба за українську школу // Боротьба. – 1933. – 25 червня.

Отже, радянфільська періодика проводила активну агітаційно-пропагандистську кампанію, що мала на меті дискредитувати “Просвіту”. Тиск, який вона чинила на товариство, – свідчення і підтвердження його сильних позицій і авторитету серед українства. Це підтверджує бажання партійного керівництва мати вплив на “Просвіту” і перетворити її на свого пропагандиста. Крім того, товариство розглядалося як центральна організація у вихованні молоді, основна мета якого – культурно-освітня праця серед широких мас.

Варто зазначити, що критика діяльності “Просвіти” – звичне явище для радянфільських часописів, що повинна була поширити робітничо-селянські впливи, іншими словами – перетворити культурно-освітню структуру на пропагандиста радянфільства у Східній Галичині. Основне завдання радянфільської періодики у Східній Галичині – поширення радянських традицій, способу життя, заідеологізованого партійною догматикою, відповідно – критика національного, самостійницького. Відтак, практично всі культурницькі, освітні та просвітні явища трактувалися доволі заідеологізовано, однобоко й суб’єктивно.

Иван Зуляк. “Просвіта” и советофильское движение в восточной Галичине межвоенного периода

Проаналізована оцінка діяльності “Просвіти” періодическими виданнями советофильського руху в Восточной Галичине міжвоєнного періоду. Розкрито негативне впливання виданих советофильського руху на функціонування общества, формування національного свідомості українців, реалізацію просвітительської ідеї.

Ключевые слова: “Просвіта”, Восточная Галичина, міжвоєнний період, советофильство, советофильское движение, національно-культурна життя, українство.

Ivan Zulyak. “Prosvita” society in the eyes of Sovietophile movement in Eastern Galicia in the interwar period

The article explores evaluations of the “Prosvita” society in the periodicals of the Sovietophile movement in Eastern Galicia in the interwar period. It reveals the negative impact of those publications on the functioning of “Prosvita”, implementation of its educational ideas and development of national consciousness of Ukrainians.

Key words: “Prosvita” society, Eastern Galicia, the interwar period, Sovietophiles, Sovietophile movement, national and cultural life, Ukrainian identity.